२) रथो नाम किं?

प्रस्तावना

पालि अनुपिटक साहित्यातील महत्त्वपूर्ण ग्रंथ म्हणजेच 'मिलिंद प्रश्न'(मिलिन्द पञ्हो) होय. ग्रीक देशातील राजा मिलिंद (मिनॅण्डर) तसेच बौद्ध भिक्खु नागसेन यांच्यातील इ.स.पू १५० मध्ये झालेला संवाद असे या ग्रंथाचे स्वरूप आहे. या पाठ्यघटकामध्ये भिक्खु नागसेन यांनी राजा मिलिंद यांनी विचारलेल्या विविधांगी प्रश्नांना वेगवेगळ्या प्रकारच्या उपमा देऊन त्या प्रश्नांची समर्पक उत्तरे दिली आहेत. त्यांची ती उत्तरे तार्किक दृष्टीने आजही प्रेरणादायी आहेत. म्हणून हा पाठ्यघटक विद्यार्थ्यांना दिशादर्शक ठरू शकतो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना मिलिंद व नागसेन या नावाचे किती आकर्षण होते हे त्यांनी औरंगाबादला स्थापन केलेल्या महाविद्यालयाला दिलेल्या 'मिलिंद' नावावरून व त्या महाविद्यालयाच्या परिसराला दिलेल्या 'नागसेनवन' या नावावरून स्पष्ट होते. त्यांनी आधुनिक भारतातील शिक्षक व विद्यार्थ्यांच्या समोर मिलिंद व नागसेनाचे आदर्श ठेवलेले आहेत.

प्रस्तुत पाठ्यघटक 'मिलिंद प्रश्न' या ग्रंथातून निवडला आहे. या पाठातून 'आदर्श संवाद' कसा असावा याविषयीची माहिती मिळते. रथ म्हणजे काय? याविषयी राजा मिलिंद व भिक्खु नागसेन यांचा संवाद या पाठामध्ये आला आहे. **''विज्ञाननिष्ठ दृष्टीकोन, मानवतावाद, शोधकबुद्धी व सुधारणावाद यांचा विकास करणे.''**

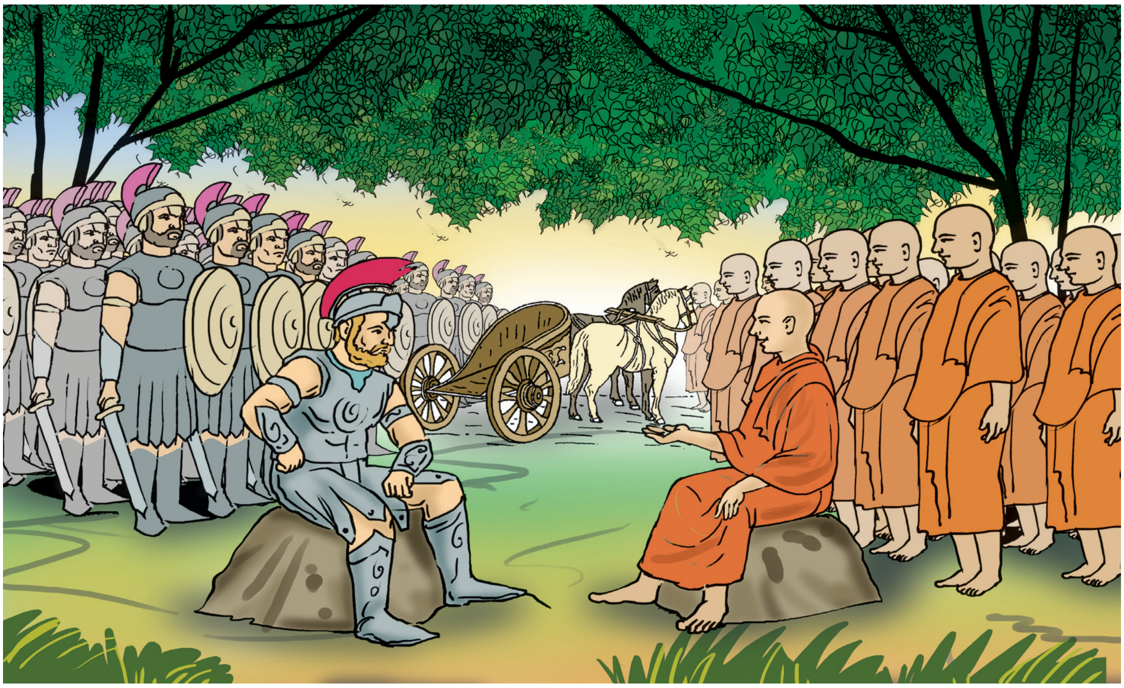

नागसेन – ''सचे त्वं महाराज, रथेनागतो'सि, रथं मे आरोचेहि''। किन्नु खो महाराज, ईसा रथो''ति?

मिलिन्दो – ''नहि भन्ते''ति।

नागसेन – ''अक्खि रथो''ति?

मिलिन्दो – ''नहि भन्ते''ति।

नागसेन – ''चक्कानि रथो''ति?

मिलिन्दो – ''नहि भन्ते''ति।

नागसेन – ''रथपञ्जरं रथो''ति?

मिलिन्दो – ''नहि भन्ते''ति।

नागसेन – '' रथदण्डको रथो'' ति?

मिलिन्दो – '' नहि भन्ते'' ति।

नागसेन – “ युगं रथो” ति?
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति।
नागसेन – “ रस्मियो रथो” ति?
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति।
नागसेन – “ पतोदलट्ठि रथो” ति?
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति।
नागसेन – “किन्नु खो महाराज, ईसा, अक्ख, चक्ख रथपञ्जर रथदण्ड युग रस्मिंपतोदारथो”ति?
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति
नागसेन – “ किं पन महाराज, अञ्ञत्त ईसा, अक्ख, चक्ख रथपञ्जरथ, दण्डयुगरस्मिपतोदा रथो” ति?
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति।
नागसेन – “तमहं महाराज, पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि रथं”।
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति।
नागसेन – “रथरट्ठो येव नु खो महाराज रथो” ति?
मिलिन्दो – “ नहि भन्ते” ति।
नागसेन – “ को पनेत्थ रथो? अलिकं त्वं महाराज भाससि मुसावादं नत्थि रथो”। त्वंसि महाराज, सकलजम्बुदिपे अग्गराजा। कस्स पन त्वं भायित्वा मुसावादं भाससि? सुणन्तु मे भोन्तो पञ्चसता योनका, असितिसहस्सा च भिक्खु। अयं मिलिन्दो राजा एवमाहं–रथेनाहं आगतोस्मी’ति। सचे त्वं महाराज, रथेनागतोसि, रथ मे आरोचेहि’ति वुत्तो समानो रथं न सम्पादेति। कल्ल नु खो तदभिनन्दितुं” ति?
मिलिन्दो – अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच– “नाहं भन्ते नागसेन, मुसा भणामि। ईसं च पटिच्च,अक्खिच पटिच्च, चक्कानिच पटिच्च, रथपञ्जरं च पटिच्च, रथदण्डकं च पटिच्च रथो’ति सञ्ञा समञ्ञा पञ्ञन्ति वोहारो नाममतं पवत्तति”ति।
नागसेन – “साधु खो त्वं, महाराज, रथं जानासि”।

(संदर्भ– मिलिन्द पञ्हो)

शब्दार्थ

रथं (नाम) – रथ
ईसा (स्त्री.)– दांडा
अक्खो (पु.)– आख, आस
रथदण्डका (नपु.)– रथाचा दांडा
युग (नपु.)– जू, जोखड
रथपञ्जरा(वि.)– रथाचा सांगाडा
रस्मियो (रस्मिं स्त्री.)– कासरा, लगाम
पतोदलट्ठि (स्त्री.)– चाबकाची काठी
योनका (पु.)– ग्रीक देशातील रहिवासी
वोहारो (पु.)– व्यावहारिक, व्यवहारात
मुसावादं (पु.)– खोटे बोलणे
अग्गराजा (पु.)– श्रेष्ठ राजा
असितीसहस्सा (संख्या वि.)– ऐंशी हजार
पञ्चसता (संख्या वि.)– पाचशे
जम्बुदिप(पु.)– जम्बुद्विप(भारताचे प्राचीन नाव)

स्वाध्याय

१. खालील प्रश्नांची एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

१) मिलिंद राजा कोणत्या वाहनात बसून आला होता?
२) मिलिंद राजा मूळ कोणत्या देशाचा होता ?
३) सभेमध्ये किती ग्रीक सैनिक हजर होते?
४) सभेमध्ये किती बौध्द भिक्खु उपस्थित होते?
५) प्राचीन काळी ‘जम्बुद्विप’ हे कोणत्या देशाचे नाव होते?
६) नागसेन भिक्खुने मिलिंद राजाला कोणत्या वाहनाविषयी प्रश्न विचारले होते?
७) पाठातील संवाद कोणाकोणामध्ये आहे?

२. खालील वाक्ये सत्य/असत्य ओळखा.

१) ''सचे त्वं महाराज रथेनागतो'सि, रथं मे आरोचेहि''ति।

२) ''त्वंसि, महाराज सकलजम्बुदिपे न अग्गराजा''।

३) ''किन्नु खो महाराज रथपञ्जरं रथो''ति?

४) ''साधु खो त्वं, महाराज,रथं जानासि''।

३. खालील शब्दांचा वाक्यात उपयोग करा.

१) सचे

२) पन

३) न

४) साधु

४. सूचनेनुसार कृती करा.

(१) योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.

१) किन्नु खो .... ईसा रथो ति''?। (नागसेन/महाराज)

२) रथरठ्ठो .... नु खो,महाराज रथो''ति?। (नेव/येव)

(२) माध्यम भाषेत अर्थ लिहा.

१) पतोदलठ्ठिं।

२) मुसावादं।

३) अग्गराजा।

(३) संधी विग्रह करा.

१) तमहं।

२) त्वंसि।

३) एवमाहं।

(४) संधी करा.

१) एतद + अवोच

२) न + अत्थि

३) न + अहं

(५) जाळरेखाचित्र पूर्ण करा.

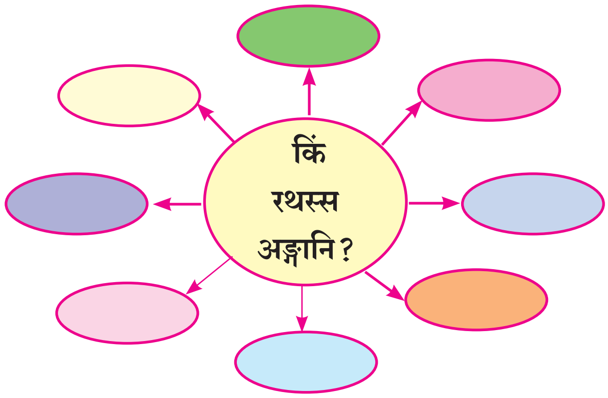

(६) योग्य जोड्या लावा.

'अ' गट	'ब' गट
१) त्वं महाराज भाससि	अ) आगतोस्मी'ति।
२) रथेनाहं	ब) मुसावादं नत्थि रथो''।
३) साधु,खो त्वं महाराज	क) नू खो तदाभिनन्दितुं''ति?
	ड) रथं जानासि।

(७) दीर्घोत्तरी प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

१) भिक्खु नागसेन आणि राजा मिलिंद यांच्यातील संवाद लिहा.

२) पाठातील संवाद आपल्या भाषेत लिहा.

☆☆☆